

Emilio Marin

## MOGUĆE POMORSKE KOMUNIKACIJE STAROKRŠĆANSKE SALONE

UDK 904:656.61>(398 Salona)<sup>652</sup>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5.09.2012.

Odobreno: 26.10.2012.

Akademik Emilio Marin  
Hrvatsko katoličko sveučilište  
Odjel za povijest  
Ilica 242  
10000 Zagreb, Hrvatska  
e-mail: marin\_emilio@yahoo.com

**T**emeljem cjelokupnog korpusa natpisa Salone od 4. do 7. st., može se zaključiti da su mnogi pojedinci u Saloni bili stranci te da su se tu doselili, živjeli i preminuli. Temeljem uvida u njihovo podrijetlo i ondašnje komunikacije, može se pretpostaviti da su postojale pomorske komunikacije izravno ili posredno, ali s krajnjom destinacijom Salona. To se može povezati s onim spomenicima koji su nađeni u todobnoj Saloni, a sigurno su pomorskim prijevozom bili dopremljeni za ukrašavanje pojedinih građevina. Justinijanska trasa uzduž istočnojadranske obale iz 6. st. preživjela je kraj antike.

**Ključne riječi:** starokršćanska Salona, komunikacijski pravci, vojne operacije, trgovina, mramor

Prijevoz morskim putem bio je vrlo razvijen u Rimskom carstvu, u složenom sustavu provodili su ga *corporae navicularum*.<sup>1</sup> U kasnoj antici, nisu bili uvijek vlasnici sami koji bi plovili svojim brodom, primjerice, Crkva je u Aleksandriji posjedovala više od tuceta velikih brodova. Izgleda da je jednom ta flota bila zahvaćena olujom upravo u Jadranskom moru, tako da je prevoženi teret, uključujući sušeno voće, odjeću i srebro, morao biti bačen u more,<sup>2</sup> što je dragocjen podatak o pomorskoj komunikaciji, štoviše, komunikacijama, budući da takav teret iz Aleksandrije prema Jadrani nije vjerojatno bio

ni prvi a ni posljednji. Morski prijevoz bio je vrlo jeftin, osobito za daleke destinacije, ali je predstavljao rizik, kako zbog mogućnosti gubitka svega tereta zbog nevremena, kao u slučaju upravo spomenutom, tako i zbog mogućeg brodoloma.<sup>3</sup>

Izravnih vijesti o pomorskim komunikacijama starokršćanske Salone nemamo. Nemamo ni dokaza koje bi pružili neki hidroarheološki nalazi. Doduše, na samom početku razdoblja koje pokriva pojam starokršćanske Salone (4. – 7. st.), u Dioklecijanovu ediktu o cijenama iz 302. g.,<sup>4</sup> izričito se navode pomorske komunikacije

<sup>1</sup> JONES 1964., str. 827 – 830, 866 – 869.

<sup>2</sup> JONES 1964., str. 866 – 867.

<sup>3</sup> JONES 1964., str. 841 – 842.

<sup>4</sup> *Edictum Diocletiani De pretiis*.

Salone, i to čak četiri, što predstavlja, uz one o komunikacijama Aquileje, najveći broj pomorskih veza koje su registrirane tim dokumentom na početku 4. st.<sup>5</sup> Te veze su dakle nedvojbene, pitanje je samo koliko dugo su se one protezale u tristotinjak godina povijesti starokršćanske Salone. O tome nemamo vijesti. U svakom slučaju moramo spomenuti upravo te pomorske veze koje je Salona imala sa Nikomedijom, Sirijom, Afrikom i Aleksandrijom, i koje su bile redovite, što bjelodano proizlazi iz činjenice da je Dioklecijanov edikt odredio i cijene za prijevoz između Salone i tih odredišta, pa su se čak i hagiografske vijesti ili legende o mučenicima ili svecima podudarile sa stvarnim brodskim linijama, što im je nedvojbeno pridodalo na autentičnosti.<sup>6</sup>

U daljnjoj našoj elaboraciji, kako smo se izrazili, mogućih pomorskih komunikacija starokršćanske Salone, u nedostatku izravnih vijesti ili spomeničkih dokaza poslužiti ćemo se nizom indicija, uključujući i nazočnost pojedinca u Saloni, i to pri kraju njezine egzistencije, podrijetlom iz nekih od upravo navedenih destinacija, što bi se moglo prihvatiti kao indicije da su navedene, ili neke od tih komunikacija, bile održavane do kraja salonitanske povijesti. I neki drugi elementi koji pokazuju na nedvojbeni uvoz nekih spomenika, snažno indiciraju njihov uvoz pomorskim putem, pa stoga i održavanje, više ili manje, redovitih pomorskih komunikacija.

*Bonosus*, prijatelj o kojem Jeronim piše Rufinu, gdje se je smjestio doista, nemamo lokaciju tog otoka, ali nemamo nikakve zapreke da potražimo tu lokaciju na nekom od jadranskih, dalmatinskih, otoka. *Bonosus* je samo jedan od tih *insignes monachi*, koji je napustio svoj zavičaj i izabrao da živi kao eremit na otoku gdje proživljava *cotidiana martyria*.<sup>7</sup> Ta, dakle, kao i neke druge epizode iz najranije kršćanske povijesti istočnojadranske obale i Salone, impliciraju pomorske komunikacije metropole Salone.<sup>8</sup>

Salona je imala veliku luku<sup>9</sup> koju je zastalno u razdoblju kraja Republike i Carstva vidjela značajan promet koji je morao kulminirati u vrijeme Dioklecijana, tadašnjih zamašnih arhitektonsko-urbanističkih poduhvata kako u samoj Saloni<sup>10</sup> tako i u njenom predgrađu, zaključno s gradnjom Dioklecijanove palače. Obratimo pozornost prvo na osobe, koje su vjerojatno pristale u tu luku, pa u tome koristimo pogodnosti koje nam pruža upravo objavljeni Zbornik natpisa starokršćanske Salone.

Najvjerojatnije je upravo morskim putem u Salonu dovezen preminuli zamjenik dužnosnika na prefekturi u Ravenni, koji je u tom gradu preminuo 20. kolovo-

za 437. g., a pokopan je u Saloni 15. listopada 437. g.<sup>11</sup> Pokopan je, dakle skoro dva mjeseca nakon preminuća pa je teško vjerovati da je na bilo koji drugi način, osim morskim putem, sarkofag s pokojnikom dovezen u Salonu. Imamo i primjer druge osobe koja je preminula u Ravenni a pokopana u Saloni, iz prve polovine 5. st.<sup>12</sup> Pridodajmo i slučaj osobe preminule u Milanu 431. ili 432. g. koja je pokopana u Saloni.<sup>13</sup> Ako je taj Salonitanac do Ravenne bio prenesen kopnom, najvjerojatnije je da su posmrtni ostaci jednog drugog Salonitanca, koji je bio dužnosnik u Nikomediji i tamo na službi preminuo, morskim putem bili preneseni u Salonu, gdje mu je otac podigao nadgrobnu stelu, između 313. i 324. g.<sup>14</sup>

Ostrogotsko razdoblje je, u gospodarskom smislu, bilo prošperitetno za istočni Jadran, more je ostalo glavni izvor bogatstva, kako zbog pomorskih komunikacija, tako i zbog povezane trgovine, a naravno, i zbog ribarenja i proizvodnje soli.<sup>15</sup> Očito je promet između Salone i Ravenne bio velik.<sup>16</sup>

Pomorske komunikacije Salone su razvidne i na temelju vijesti o vojnim operacijama koje su kretale upravo iz salonitanske luke, primjerice 424./425. g., pod vodstvom Ardabura,<sup>17</sup> ili 535. g. kad je Justinijanova vojska pod zapovjedništvom Munda prvo preuzela Salonu od Gota, da bi onda Narses, imenovan zapovjednikom 550. g., organizirao veliku vojnu koja je brzo dovela do pobjede. Jedna od ključnih operacija bila je 551. g. kad su bizantski generali, Valerijan, iz Ravenne s 12 lađa i Vitalijan, iz Salone s čak 78 lađa, krenuli prema zapadnojadranskoj središnjoj obali i spojili se kod Senigallije, o čemu nas izvješćuje Prokopije u svom Gotskom ratu (IV, 23). Rezultat justinijanske rekonkviste su u prvoj polovini 6. st. crkvene gradnje s centralnom osnovom. Tada će se biskup Honorije pokazati kao onaj koji daje novo lice gradu. Za sve to je sigurno trebalo uvesti mnogo mramora, kao i brojne orijentalne predmete koji su uvezeni u Salonu, vjerojatno morskim putem. Nasljednici Honorija II, Petar i Maksimus, ovaj potonji na kraju 6. i početkom 7. st., nastaviti će tim smjerom.<sup>18</sup> Međutim, iznad svega, impresivan je doista podatak za kapacitet salonitanske luke da je iz nje, sredinom 6. st. moglo krenuti 78 brodova!

Pogledajmo i teret koji je vjerojatno bio dopremljen u salonitansku luku. Tu su u prvom redu brojni sarkofazi koji su bili izrađeni u radionicama daleko od Salone a koji su zbog narudžba bogatih ili bogatijih Salonitanaca bili uvezeni, međutim, radi se o uvozu u doba Carstva prije potpune afirmacije kršćanstva u Saloni, tako da taj pravac uvoza uglavnom završava s 3. st. U tom kasni-

<sup>5</sup> SOTINEL 2001., str. 56.

<sup>6</sup> LALOŠEVIĆ 2012., str. 281, 323, 326 – 327, 331.

<sup>7</sup> REBENICH 1992., str. 77.

<sup>8</sup> MARIN 2011., str. 30 – 32.

<sup>9</sup> CAMBI 2001., str. 142.

<sup>10</sup> MARIN 1994., str. 24 – 26.

<sup>11</sup> Salona IV, natpis br. 201.

<sup>12</sup> Salona IV, natpis br. 471.

<sup>13</sup> Salona IV, natpis br. 196.

<sup>14</sup> Salona IV, natpis br. 136.

<sup>15</sup> FERLUGA 1978., str. 40.

<sup>16</sup> BULIĆ 1986., str. 37.

<sup>17</sup> MARIN 1994., str. 142; SOTINEL 2001., str. 60.

<sup>18</sup> MARIN 1994., str. 80, 162 – 169.

jem razdoblju Carstva, mali broj sarkofaga je iz Male Azije, iz Dokimeiona u Likiji, bio uvezen u Dalmaciju.<sup>19</sup> Tijekom 4. st. radionice grada Rima proizvode sarkofage s kršćanskom tematikom te ih izvoze i u Dalmaciju i u Salonu, i to sve do prestanka rada tih radionica na početku 5. st.<sup>20</sup> U 6. st. proizvodnja salonitanskih radionica će toliko ojačati da će, možda i zbog nedostatka drugog uvoza, postati osobito zanimljiva na zapadnojadranskoj obali, osobito u Ravenni, ali i u Veneciji te na jugu Italije (Barletta i Trani).<sup>21</sup>

Oltarna pregrada od prokoneškog mramora, iz 6. st., justinijanskog stila, očito uvezena, bila je postavljena u cemeterijalnoj bazilici Manastirine u Salonu.<sup>22</sup> Ali i salonitanska mramorna menza, s arkadama u kojima su Krist i apostoli, iz kraja 4. ili ranog 5. st., ili pak iz 6. st., po drukčijoj interpretaciji, dio je široke prokoneške proizvodnje i izvoza po Sredozemlju.<sup>23</sup> To su samo najpoznatiji od niza spomeničkih ostataka salonitanskog crkvenog namještaja od prokoneškog mramora, dakle, sve uvoz, zacijelo, kao i prokoneški sarkofazi, morskim putem, do salonitanske luke.<sup>24</sup> Uključujući i četiri kapitela iz krstionice salonitanske katedrale, poput onih u Solunu, Ravenni, Gradu, i Poreču, koje je E. Dyggve vidio kao dio fenomena, koji je *explicite* bio povezan plovidbom toodobnim Jadranom, pa ga je nazvao adriobizantinizam.<sup>25</sup>

U salonitanskoj bazilici Ilinac nađena je brončana svjetiljka u obliku paunice i velika brončana zdjela iz početka 6. st., oba nalaza koptske ili barem bliskoistočne provenijencije, uz one već poznate dvije koptske brončane boce ili poneku svjetiljku, iz prve polovine 6. st.<sup>26</sup> Na groblju Marusinac, ukažimo na natpis koji pripada kultu egipatskog sv. Menasa iz 6. st.<sup>27</sup> U tom kontekstu, spomenimo i ukop Egipćanina Frontona na Marusincu, u 5. – 6. st.,<sup>28</sup> kao i ukop na groblju Crikvine, osobe imenom Mena, iz grada Sebenitos, u 6. st.<sup>29</sup>

Morski jadranski put prolazio je dobro poznatom transjadranskom linijom Gargano – Palagruža, Vis – Korčula, nastavljao se uzduž istočnojadranske obale u pravcu Žirja. Tu je bila stožerna točka u koju se stjecao i drugi pravac koji je dolazio iz Krfa, isključivo uz istočnojadransku obalu, na kojem je, dakle, bila i Salona, ali ne izravno, budući da je brodska linija prolazila bračko-hvarskim kanalom. Od Žirja, ruta je išla prema Lošinju da bi se onda dijelila za dvije destinacije: prva, Istra i Grado, Venecija i Ravenna, druga, Rab i Kvarner. Uzduž istočnojadranskog pomorskog puta podignute su brojne zavjetne crkve, kao i utvrde, koje je Bizant sagradio u 6. st. da bi osiguravale plovnii put.<sup>30</sup>

Stranci u Salonu, vrlo zanimljivo za našu temu, od onih od kojih nam je ostao natpisni spomen, svi su s Istoka. Najbrojniji su iz Sirije i to više oni iz sjeverne nego južne Sirije. Oni uglavnom imaju epitafe na grčkom jeziku. Neka onomastika, također, indicira Bliski Istok. Zemljopisno podrijetlo je: Mezopotamija, Eufrazija, pa Sirija: Apamea u *Syria Secunda*, odatle ih je čak šestoro, te Antiohena u *Syria Prima*, jedan (slično je, npr. u Concordiji, u sjeveroistočnoj Italiji, gdje ima 8 doseljenika iz Apamee). Prema svemu što smo izložili postoji mogućnost da su ti Istočnjaci pomorskim putem došli u Salonu, odnosno, uopće, u Jadran. Potom sljede doseljenici iz Fenikije Libanonske i Arabije. Nema nijednog iz Palestine. Ukupno ima ih, dakle, 28 s Bliskog Istoka. Nijedna druga strana Carstva nije dala toliko imigranata u Salonu. Npr. Mala Azija je dala samo po jednog iz Lidije i iz Bitinije, ovaj potonji je bio trgovac. Jedan je možda iz Frigije, jedan iz Galatije, dakle, sveukupno, maloazijska dijaspora u Salonu broji tek 7 članova. Egipat, kako smo već naveli, 2. Ukupno, 37 osoba, stranaca, iz helenofonskog svijeta. Ali, zapravo, sve osobe na grčkim natpisima u Salonu možemo držati za strance. U latinskim natpisima, samo 3 imenuju osobe iz Sirije, dakle, samo ih je 10% optiralo za latinski. Od svih ostalih latinskih natpisa samo 1% daje podrijetlo osoba koje su na njima spomenute, i te su praktički sve sa Zapada: po 1 iz Afrike, Britanije, Španjolske, Savije, Dirahija, Viminacija (ova potonji je trgovac), Concordije, i 3 iz Sirmijuma. Možemo zaključiti da su svi oni koji su spomenuti na latinskim natpisima rođeni Salonitanci.<sup>31</sup>

Zanimljivo je, u našem kontekstu, napomenuti kako je u Salonu, mnogo više nego drugdje, na epitaforma registrirano osoba u zvanju zanatlija, uključujući trgovce. Ne računajući svećenstvo, ima stotinjak osoba, od 757 poznatih na epitaforma, koji su zabilježili svoj naslov ili svoju profesiju.<sup>32</sup>

Pogledajmo i što nam govore o našoj temi i tri glavovita putopisa, tj. hodočasnička itinerarija koja su se sačuvala. *Itinerarium Burdigalense* ili *Hierosolymitanum* (333. – 334. g.), najstariji poznati kršćanski putopis, vodi nas kroz sjevernu Italiju i Podunavlje do Konstantinopolja, a u povratnom putu, preko Makedonije i Otranta u Rim i Milano. I on potvrđuje, ono što inače konstatiramo, da Zapadnjaci najčešće mimoilaze Salonu. *Peregrinatio Aetheriae* ili *Itinerarium Egeriae* (384. g.) ne odnosi se uopće na područja koja bi nam za našu temu bila relevantna. *Itinerarium Antonini* 497 (560. – 570. g.)<sup>33</sup> navodi morski put Aternum – Salona – Sipuntum. Ako znamo da je u neposrednoj blizini

<sup>19</sup> CAMBI 2002., str. 165.

<sup>20</sup> CAMBI 2002., str. 263 – 266.

<sup>21</sup> CAMBI 2002., str. 270.

<sup>22</sup> Salona I, str. 236 – 237.

<sup>23</sup> CAMBI 2002., str. 273 – 274.

<sup>24</sup> WARD-PERKINS 1975., str. 42 – 43.

<sup>25</sup> DYGGVE 1951., str. 31.

<sup>26</sup> MARIN 1994., str. 40, 277, 285, 286.

<sup>27</sup> Salona IV, natpis br. 743.

<sup>28</sup> Salona IV, natpis br. 757.

<sup>29</sup> Salona IV, natpis br. 802.

<sup>30</sup> BRUSIĆ 1993., str. 223-236; CAMBI 1983., str. 145 – 157.

<sup>31</sup> Salona IV, str. 77 – 79.

<sup>32</sup> Salona IV, str. 77.

<sup>33</sup> SUIĆ 1976., str. 302 – 303.

današnje Pescare, na zapadnojadranskoj obali, bio grad Aternum<sup>34</sup>, a da je blizu Gargana, u Apuliji, bila luka Sipuntum, onda se taj tzv. Antoninov putopis, iz druge polovine 6. st., potpuno uklapa u žive transjadranske pomorske komunikacije starokršćanske Salone.

Pri samom kraju salonitanske povijesti, moramo uzeti u obzir i bogatu korespondenciju pape Grgura sa salonitanskim episkopatom, od 590. do 602. g.,<sup>35</sup> te s tim u vezi konstataciju da je u bogatoj korespondenciji tog značajnog pape Salona zauzela vrlo istaknuto mjesto, tako da zaostaje samo za Palermom, Sirakuzom i Napuljem, gdje je Rimski crkva imala većinu svojih posjeda, te za Ravennom i Konstantinopoljem.<sup>36</sup> Ta okolnost sigurno osnažuje mogućnost da su transjadranske veze potrajale do kraja salonitanske povijesti.

I najnovija povijesna proučavanja, nakon već ranije, u loretskoj bazilici, provedenih arheoloških istraživanja, o Marijinoj nazaretskoj kući u bazilici u Loretu idu u pravcu autentičnosti prijenosa nazaretske kuće, prvo na Trsat 1291. g., a potom u Loreto 1294. Ima više primjera povijesno zajamčenih prijenosa građevina iz tog doba, pa premda izvori prvog reda ne govore o prijenosu Marijine kuće, sva je prilika da je legendarni prijenos tri zida za koje se u 13. st. u Nazaretu držalo da pripadaju Marijinoj kući, doista bio i povijesna zbilja i to realizirana od križara do Trsata, a potom, zbog određenih

političkih odnosa, do konačnog odredišta u Loretu.<sup>37</sup> Za našu je temu to važan podatak o kontinuitetu plovno putu od Istoka prema istočnojadranskoj obali.

U salonitanskoj starokršćanskoj povijesti, dakle, možemo zaključiti da je bilo pomorskih veza i sa Zapadom i s Istokom Carstva. Predstavlja li nedostatak nalaza brodoloma iz doba kasne antike u istočnom Jadranu puku slučajnost te može li sutra biti demantiran, ili pak indicira sigurniju plovidbu u odnosu na razdoblje rane antike? Sustav justinijanske zaštite i osiguranja plovidbenog puta za stalno je pridonio sigurnosti plovidbe istočnim Jadranom pa tako i plovidbe prema Saloni ili od Salone. Međutim, ako se iz razmatranja komunikacije sa Zapadom isključi transjadranska komunikacija, kao i ona daleka, ako se sačuvala od Dioklecijanove doba, s Egiptom, Zapadnjaci nisu održavali pomorsku komunikaciju sa Salonom u kasnoantičko doba. Oni su na Istok morskim putem mogli izravno, dok su za kopnenu komunikaciju koristili put preko Aquileje bez spuštanja prema Saloni.<sup>38</sup> Izgleda da je pak za Istočnjake Salona bila privlačna destinacija, ili kao prolazna ili kao konačna, i to vjerojatno morskim putem. Ta se komunikacija s Istoka prema istočnom Jadranu u nekom vidu očito održala i nakon propasti Salone što pokazuju i nalazi srednjovjekovnih brodoloma kao i križarski pomorski put uz istočnojadransku obalu.

<sup>34</sup> BULIĆ 1986., str. 36.

<sup>35</sup> BULIĆ – BERVALDI 1912.-1913., str. 62 – 67.

<sup>36</sup> SOTINEL 2001., str. 68 – 69.

<sup>37</sup> BERCÉ 2011., cf. *quaestio lauretana*.

<sup>38</sup> MARIN 1984., str. 85.

## LITERATURA

- BERCÉ 2011. Y.-M. Bercé, *Lorette aux XVIe et XVIIe siècles. Histoire du plus grand pèlerinage des Temps modernes*, Paris 2011.
- BRUSIĆ 1993. Z. Brusić, *Starokršćanski sakralni objekti uz plovidbenu rutu istočnom obalom Jadrana*, *Diadora* 15, Zadar 1993, 223 – 236.
- BULIĆ – BERVALDI 1912.-1913. F. Bulić – J. Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa – Kronotaksa spljetskih nadbiskupa*, Zagreb 1912-1913.
- BULIĆ 1986. F. Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, ed. E. Marin, Split 1986.
- CAMBI 1983. N. Cambi, *I rapporti tra le due sponde adriatiche nell'età paleocristiana*, *Abruzzo - Rivista dell'Istituto di studi abruzzesi* XXI/1-3, Roma 1983, 145 – 157.
- CAMBI 2001. N. Cambi, *I porti della Dalmazia, Strutture portuali e rotte marittime nell'Adriatico di età romana*, ed. C. Zaccaria, *AAAd XLVI*, Trieste 2001, 137 – 160.
- CAMBI 2002. N. Cambi, *Antika*, Zagreb 2002.
- DYGGVE 1951. E. Dyggve, *History of the Salonitan Christianity*, Oslo 1951.
- EDICTUM DIOCLETIANI DE PRETIIS *Edictum Diocletiani De pretiis. CIL III, Suppl. 1*, ed. O. Hirschfeld, p. 1911 – 1953, Berlin 1902.
- FERLUGA 1978. J. Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia 1978.
- JONES 1964. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284 – 602*, Oxford 1964.
- LALOŠEVIĆ 2012. V. Lalošević, *Progonitelji kršćana u legendama o mučenicima Dioklecijanovog doba na području između Akvileje i Dunavskog limesa*, *Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, 2012.
- MARIN 1984. E. Marin, *Sur la présence des populations d'origine occidentale, en particulier hispanique, dans la région de Salone*, *Disputationes Salonitanae II (1979)*, *VAHD 77*, Split 1984, 81 – 91.
- MARIN 1994. *Salona Christiana*, ed. E. Marin, Split 1994.
- MARIN 2011. Sv. Jeronim, sv. Pavao i sv. Hilarion i „barbarska“ (južna) Dalmacija, *Zbornik u čast Ivici Žili*, ed. V. B. Lupis, Dubrovnik 2011, 29 – 35.
- REBENICH 1992. S. Rebenich, *Hieronymus und sein Kreis*, Stuttgart 1992.
- SALONA I *Salona I: Recherches archéologiques franco-croates à Salone (dir. par N. Duval et E. Marin); Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone – Katalog starokršćanske arhitektonske skulpture Salone (ed. N. Duval, E. Marin, C. Metzger)*, Rome - Split 1994 (Collection de l'École française de Rome – 194/1) [Niz SALONA 5].
- SALONA IV *Salona IV: Recherches archéologiques franco-croates à Salone (dir. par N. Duval, E. Marin et Fr. Prévot) ; Inscriptions de Salone chrétienne, IV<sup>e</sup>-VII<sup>e</sup> siècles – Natpisi starokršćanske Salone, IV.-VII. st. (projet coordonné par E. Marin, dir. par E. Marin, N. Gauthier, Fr. Prévot)*, Rome - Split 2010 (co-auteurs: J.-P. Caillet, N. Duval, D. Feisel, N. Gauthier, Fr. Prévot, et alii, Collection de l'École française de Rome – 194/4, Niz SALONA 12).
- SOTINEL 2001. C. Sotinel, *L'utilisation des ports dans l'arc adriatique à l'époque tardive, Structure portuali e rotte marittime nell'Adriatico di età romana*, ed. C. Zaccaria, *AAAd XLVI*, Trieste 2001, 55 – 71.
- SUIĆ 1976. M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976.
- WARD-PERKINS 1975. J. B. Ward-Perkins, *Dalmatia and the marble trade*, *Disputationes Salonitanae* 1970, ed. Ž. Rapanić, Split 1975, 38 – 44.

SUMMARY

***POSSIBLE MARITIME CONNECTIONS OF EARLY CHRISTIAN SALONA***

Emilio MARIN

Based upon a whole corpus of inscriptions from Salona between the 4<sup>th</sup> and 7<sup>th</sup> centuries, it can be concluded that many individuals in Salona were foreigners who had moved there, and who then lived and died in the town. Based upon this insight into their origins and the communications that existed, it can be assumed that there were direct or indirect maritime contacts whose final destination was Salona. This can be related to monuments from the time found in the town. These were surely transported by sea to be used as decorations on certain edifices. The Justinian route along the eastern Adriatic coast from the 6<sup>th</sup> century survived the end of Antiquity.